

AZ ÖRÖK VALAKI

Böcskei Balázs

(MTA TK Politikatudomány Intézet)

Ilonszki Gabriella (szerk.): Pártok, jelöltek, képviselők. Budapest, Szabad Kéz, 2015. 220 oldal.

Szalai Erzsébet a hatalom szerkezetének vizsgálatakor azt a szempontot ajánlja, hogy vizsgáljuk az eliteken belüli stabilitás és instabilitás pozícióit (Szalai, 2016: 131.). Anélkül, hogy részletesen meghatároznánk, hogy mit is ért politikai és gazdasági elit alatt, az előbbieken belüli, a parlamenti képviselőkre vonatkozó folytonosság bizonyított (Kristóf, 2015). Míg érthető módon a rendszerváltást követően nagy volt a képviselői cirkuláció, addig az 1998 utáni időszakban már csak a képviselőknek kevesebb, mint a fele volt újonnan megválasztott. A pártok intézményesedésének és az elit konszolidációjának előrehaladtával az újoncok aránya folyamatosan csökkent. A 2006-os választást követően az új bekerülők aránya 28,6% volt, majd e szám a 2010-es „kritikus választást” követően emelkedett 45,5%-ra (Kristóf, 2015: 81–82.). Szemben a politikai elitel, Szalai Erzsébet a gazdasági és kulturális eliten belül a megszakíttottság tendenciájának érvényesülését állapítja meg. Szerinte a politikai és gazdasági elitet illető eltérés (azaz a politikai elit stabilitása, illetve a gazdasági erőpozíciók instabilitása) okát a következőkben kell keresni: míg „a politikai közvélemény a már bennlévő főszereplői által hatékonyabban manipulálható, mint amennyire a gazdasági főszereplők a »gazdasági közvéleményt«, vagyis a piacot befolyásolni képesek. És itt különös jelentősége van annak, hogy míg a politikai elitnek a szavazatokért jórészt csak a belső közvéleményt kell megdolgozniuk, addig egy olyan kicsi, nyitott, sőt a világgazdasági folyamatoknak erősen kitett országban, mint amilyen Magyarország, a gazdasági elit teljesítményét egy nagyságrendekkel nagyobb, ezért jóval kevésbé befolyásolható, manipulálható »közvélemény« – vagyis a világpiacon – igazolja vissza vagy kérdőjelezi meg” (Szalai, 2016: 131.).

Az Ilonszki Gabriella vezette kutatás és annak eredményeit összefoglaló, szerkesztésében megjelent kötet (*Pártok, jelöltek, képviselők*) az OTKA által támogatott *Jelöltek és képviselők* című projekt keretében nem csupán a 2010 utáni folytonosság fennállását vizsgálja, hanem a politikai eliten belüli, a parlamenti képviselők induló helyzetét is, amelyből aztán különböző kampány- és képviselői felfogások következnek. A BCE Elitkutató Központ keretében folyama-

tosan bővülő Képviselői Adatbázis, az 1998–2014 közötti periódust felölelő Jelölt Adatbázis, a 2014-es képviselőjelöltekre vonatkozó külön adatfelvétel és a parlamenti kérdésekre vonatkozó adatbázis együttesen a jelöltek széles körű kutatására teremtettek lehetőséget. A kötet ennek megfelelően a tartalmi gazdaság okán is tematikus bontásban tárgyalja az eredményeket, kezdve a jelöltek és képviselő témájától, a jelöltállítás intézményi összefüggésén át, egészen a pártok és jelöltjeik kapcsolatáig. Előjáróban is hangsúlyozni kell, hogy a kötet nem csak az elit- és képviselő kutatás tudományos eredményeit gazdagítja, hanem számos, a politikai újságírásban evidenciaként kezelt jelenség cáfolatát vagy korrekcióját is nyújtja. Ezekre a kötet harmadik fejezetének a többihez képesti részletesebb tárgyalásakor ki is térek.

A kötet tanulmányainak egy jelentős része akaratlanul is kirajzolják nekünk az „örök Valakit”, mint a kötet főszereplőjét. Az „örök Valaki” a képviselő, aki „nem tud kiesni a parlamentből”, aki ciklusról ciklusra jelen van, a képviselő, aki leginkább pártjához lojális, képviselői felfogása pártspecifikus. Ez az „örök Valaki” típusa a közvélemény szemében leginkább a „tipikus politikus” alakja, általában férfi, érdekelt a pártok kapuőr-szerepének fenntartásában. Az „örök Valaki” folytonos parlamenti bejutásának nem függvénye parlamenti aktivitása, és a választási rendszer változásai sincsenek hatással pozíciójára. Az Ilonszki Gabriella által szerkesztett kötetnek tehát ez az „örök Valaki” a főszereplője, de emellett a jelöltekről, a képviselői felfogásokról, továbbá a képviseltek és képviselők viszonyáról is a korábbi, tárgyban születő kutatásokhoz kapcsolódó tudásanyaggal gazdagodott a hazai politikatudomány.

Enyedi Zsolt és Székely István Gergő – akik a magyar állampolgárok és politikusok politikai képviseletre vonatkozó attitűdjeit vizsgálták – tanulmányával (*Győztesek és vesztesek a képviseleti játszmában*) nyit a kötet első fejezete (*Jelöltek, kampány, képviselet*), amelyben képet kaphatunk az egyes politikai pártokon belül uralkodó képviseleti normákról (a projekten túl további felmérések és elitminták bevonásával). Enyediék kutatása számos kérdés mentén vizsgálódik, és immáron adatokkal alátámasztott, hogy a képviselőjelöltek körében a vesztes jelöltek sokkal inkább pártellenesebbek, a politikai döntéshozatalt illetően erőteljesebben vallják a populista felfogást, mint a győztesek. Viszont a két establishment-kritikus párt vesztesei és győztesei egyaránt populistákbak, mint a Fidesz vagy MSZP politikusai. A Jobbik és az LMP politikusai a lelkiismereti szavazás megítélésében is különböznek az előbbi két párttól: míg az ökopárt politikusainak körében túlnyomó többségben voltak, akik preferálták azt, addig például a Fidesz politikusainak kétharmada a pártfegyelem oldalán volt – erős pártspecifikus hatásról beszélhetünk, és e téren leginkább az LMP képviselő establishment-ellenes álláspontot.

Miközben az eredmények alapján megnőtt a szabad mandátum típusú képviselet elfogadottsága, aközben talán meglepő módon, de az adatok szerint a közvélemény nem várja el a politikusoktól, hogy azok partikuláris, jól körvo-

nalazható társadalmi vagy politikai szegmenseket képviseljenek. Sokkal inkább az általános képviseleti modell és az egyéni választókerületi képviselet dominál – ezt a véleményt osztják politikusok is, akik közül a megválasztottak fele el is ismeri a pártfegyelem primátusát a választói akarat felett. Pártspecifikus- és kormány–ellenzék–hatás figyelhető meg azt illetően, ahogyan az egyes pártok a népszavazás intézményéhez hozzáállnak. Míg 2010-ben az MSZP-s képviselők 64%-a volt kritikus és szkeptikus a népszavazások eredményeképpen születhető törvényekkel kapcsolatban, addig 2014-ben már a Fideszben volt a legalacsonyabb az intézmény támogatottsága – miközben az MSZP a populista felfogás hívévé vált. Hasonló mozgás figyelhető meg a közvetlen demokrácia megítélését illetően.

A kutatás további eredményei mindinkább afelé mutatnak, hogy a 2010-es kormányváltást a jelöltek attitűdjeiben beállt változások is tükrözik: a 2010-ben még inkább elitista baloldal ma populista, viszont a nyilvánosságban korábban és ma is „populista” keretben leírt Fidesz (politikusi) elitistább állásponton van(nak). Egy dolog tehát a politikai kommunikáció, és egy másik dolog a kommunikátor valós politika- és képviselői felfogása.

A jelöltállítás folyamatával több tanulmánya is foglalkozik a kötetnek, Papp Zsófia és Zorigt Burtejijn mindezt annak két dimenziójára, a centralizációra (amikor a jelölésről országos szinten döntenek) és az exkluzivitásra (szűk körnek van beleszólása a jelölésbe) fókuszálva teszik meg (*A jelöltállítás percepciója és a kampányperszonalizáció a 2010-es és 2014-es választások példáján*). A tanulmány alapos és részletes elméleti keretismertetését követően a két választás kapcsán survey-módszerekkel kerestek arra választ, hogy vajon azok a jelöltek, akik úgy gondolták, hogy jelölésükről az országos pártvezetés döntött, vajon kevésbé perszonalizált kampányt folytattak-e, mint a szélesebb értelemben vett csoportok szerepét hangsúlyozók. Az eredmények alapján a szerzők arra jutottak, hogy a jelöltszelekciónak a jelöltek általi percepciója szignifikáns hatással van a kampányperszonalizációra. Bizonyítást nyert, hogy azok, akik kevésbé érzik úgy, hogy az országos vezetés „jelöltjei”, azok kevésbé pártközpontú irányt is képviseltek. Az eredmények megerősítették, hogy az egyéni választókerületi inkumbensek vagy a helyben pozíciót betöltők jobban építenek saját személyeikre, mint a kihívóik, azaz az induló pozíció is befolyásolja a perszonalizációra való törekvést. Viszont például a többes jelölés vagy a párt és jelölt közötti ideológiai távolság nem volt hatással a perszonalizációra való hajlandóságra. Miután azonban a kampányok központi vezéreltségük mellett jelentős lokális kampányelemeket vonultatnak fel, továbbá lokalizálják az országos témákat, üzeneteket, úgy – mint az Pappék is hangsúlyozzák – a jelölt- és pártközpontúság a jövőben sem lesz egymással összeférhetetlen, előbbi nem csak elvárt, hanem a kampányok eredményességnek szükséges feltétele is.

A kötet második része (*Jelöltállítás: vesztesek és nyertesek*) a szerkesztőjének önálló tanulmányával nyit (*A pártok képviselőjelöltjei a pártok intézményesülésé-*

nek és változásának tükrében. 1998–2010), és a pártintézményesülés fogalmának és tartalmának részletes tárgyalása mellett adatokkal „tesztelhetjük” Kristóf Luca és Szalai Erzsébet korábbi megállapításait is. Ilonszki Gabriella a pártintézményesülésen egyszerre érti a „társadalmi meggyökerezettséget” és a „szilárdan megalapozott rutinszerűen működő szervezeti rendet”. Előbbi alá a beágyazottságot (az indulási helyek relatív állandóságát hozza példának), a jelöltek erőforrásainak gyarapodását, halmozódását, utóbbi alatt a jelöltállítás kialakult stabil és tisztázott rendjét érti. Ez utóbbi során jól körülhatárolt és számos vonatkozásban hasonló jelöltszempont kerül meghatározásra, kiválasztásra. Ilonszki szemléletesen illusztrálja, hogy egy párt által állított lehetséges jelöltek száma mögött milyen a választási rendszerből, és milyen a pártok szervezeti háttéréből előálló deficitek állhatnak elő. Viszont ami igazán jelzésértékű egy párt intézményesülését tekintve, az a jelöltbázis folytonossága, a fluktuáció és megújulás kérdése. E téren nem éri meglepetés az adatokkal szembesülőt: mind az MSZP, mind a Fidesz esetében csökkent az új jelöltek száma. Előbbi esetében a kiesők száma stabil, utóbbinál csökkent. A tanulmány további tartalmi gazdaságát csak erősíti, hogy térségbeli kitekintéssel bizonyítja, hogy elkülönítendő egymástól a pártok intézményesülése a pártrendszerektől, előbbieket intézményesülése nem jár feltétlenül a demokratikus szubsztanciával.

Nábelek Fruzsina tanulmánya (*A jelöltállítás – Esélyes jelöltek 2002–2010 között*) az MSZP és Fidesz 2002–2010 közötti országgyűlési jelöltállításait annak tükrében vizsgálta, hogy az egyes pártok kiket jelöltek az esélyes helyeken. Megint a fenti elitkutató-szociológusok megállapítása után és ismeretében azt feltételezhetjük, hogy a „bebetonozás” jegyében magas újraindulással kell számolnunk, pontosabban az esélyes helyen már mandátummal bírók újraindulásával. Nábelek kutatása ezt meg is erősíti, az esélyesek jelentő része már mandátummal bíró, és az esélyes jelöltek körében fennálló dominanciájukat mi sem jelzi jobban, minthogy magas az újraindítási arányuk, továbbá az összes esélyes közöttiek esetében is nagyjából 60%-os az arányuk.

A jelöltállításra ható tényezők áttekintésétől és a választókerületi esélyesség meghatározásának ismeretétől eltekintve – amelyek a tanulmány elméleti keretét is adják –, a szerző alapszabályok tükrében teszi meg azt az állítását, mely szerint a jelölt kiválasztásakor az MSZP kapcsán feltételezhető a helyi és területi szint véleménybevonása, míg a Fidesz jelöltállításai inkább formálisan exkluzívan és centralizáltabban történik. Mivel a tanulmány a pártokon belüli informális folyamatokkal nem számolhat, így csak említés szintjén kell arra utalni, hogy az alapszabály formalitása másodlagos vagy csak legitimáló tud lenni abból a szempontból, hogy a párt valójában milyen stratégiát követ a jelöltállítás során. Az adatokból levont következtetéseket mindez azonban nem befolyásolja. A helyi beágyazottságot illetően bár fontos, hogy a pártok olyan egyéni jelölteket indítsanak, akik helyben ismertek, mely egyúttal feltételezi

az eséllyel indulás növekedését is, de az adatok tükrében mégis vagy statisztikailag gyenge vagy szignifikánsként nem értékelhető kapcsolat van a polgármesterség, a helyi képviselőség, illetve az egyéni választókerületi esélyesség között – a pártok nem különösebben építenek a helyi beágyazottságra. Ezzel szemben megerősítést nyert az a hipotézis, amely szerint a pártvezetői tisztség a területi és országos listás ágakon növeli a jelölt esélyességét – az MSZP esetében például mindhárom választás esetében a területi listás esélyesség és a megyei pártvezetői pozíció között szignifikáns kapcsolat van.

Ugyanakkor hiába aktív valaki az országgyűlési munkában, még ez sem jelenthet garanciát arra nézve, hogy újra esélyesként állhat neki a soron következő kampánynak. A bizottsági tagság jelentősége 2002 óta csökken, ahogyan sem a benyújtott indítványok, sem a felszólalások száma nem növeli az esélyességet. Nábelek tanulmánya az esélyesség vizsgálata felől jut tehát arra a következtetésre, amelyre a kötet számos szerzője is: jelen esetben a vizsgált pártok zártságáról kell beszélünk, azaz a pártok jelöltállításának domináns célja a képviselők, illetve azokon belül is, a „régóta szolgálók” újraválasztása.

Mondhatni a tárgyban születő kötet szempontjából elmaradhatatlan annak vizsgálata, hogy vajon mennyiben változott a jelöltkiválasztás a választási rendszer változását követően. Dobos Gábor, Kurtán Sándor és Várnagy Réka végzik ezt el (*A jelöltkiválasztási folyamat a választási rendszer reformja előtt és után*), és a szakirodalom (legalábbis egy része) alapján arra számíthatnánk, hogy a többségi jelleg erősödésével a jelöltállítási eljárás jelölt-központúbbá és decentralizálttá válik. Ehhez képest a tanulmány állítása szerint a reform utáni kiválasztási folyamat nem vált sem nyitottabbá, sem decentralizálttá, ennek megfelelően – illeszkedve például Nábelek tanulmányához – a helyi beágyazottság jelentősége sem erős. Ez nem független attól, hogy a mandátumhalmozás tilalma miatt eleve a helyi politikai beágyazottság, mint fontos tényező, veszített jelentőségéből. A baloldali pártok 2014-es jelöltállítási folyamata és együttműködési formája eleve kevésbé tette lehetővé, hogy rajtuk lehessen „tesztelni” a szakirodalom állításait a választási reform és jelöltállítás tekintetében. Viszont a szerzők is utalnak arra, hogy óvakodni kell attól, hogy a jelöltállítási folyamat és a választási rendszer között erős kapcsolatot feltételezzünk.

A továbbiakban, a fentiekhez képest részletesebben térek ki a kötet zárófejezetére (*Jelöltek, pártok, csoportok*), mely az előbbi, leginkább a tudományos szféra érdeklődésére igényt tartó fejezetei után, megfelelően a tudományos elvárásoknak, a politikai újságírás néhány tévedését is korrigálja. A fejezet a hazai közbeszédben az utóbbi években – számos nőket érintő diskurzus (el-lenségképzéstől a nőket érintő közpolitikai napirendig) – mindinkább hangsúlyosabbá váló női képviselő kérdésével nyit (*Új választási rendszer – Új jelöltállítási és képviselési feltételek a nők számára?*). A magyarországi női képviselet, illetve politikai reprezentáció körüli deficitek tudatában (Várnagy, 2013) kellő

szkepszissel állhat az olvasó Tóth Adrienn és Ilonszki Gabriella azon kutatási kérdése elé, hogy az új választási rendszer vajon hogyan befolyásolta a pártok jelöltállítási stratégiáit a nők képviseleti esélyei szempontjából. A kutatás nem előzmény nélküli, hiszen korábban Ilonszki és Várnagy Réka az 1990 és 2006 közötti időszakot vizsgálva megállapították, hogy a korai pártkonsolidáció és a képviseleti elit bezáródása, illetve a választási rendszer egyaránt hozzájárul az alacsony szintű képviselethez (Ilonszki–Várnagy, 2007; Tóth, 2015). Okkal élhetünk a feltételezéssel, hogy nem csak a korábbi vegyes választási rendszerben éltek a pártok kapuőri szereppel, hanem e téren folytonosságról beszélhetünk. Várnagyék a szakirodalom alapján úgy érveltek, hogy a listás-arányos rendszerek jobb kilátással bírnak a női képviseletre – általánosságban és összehasonlító perspektívában is (Ilonszki–Várnagy, 2007: 94.). Tóth és Ilonszki hangsúlyozza, hogy a kulturális háttér, a pártok szervezete és ideológiája a választási rendszer mellett döntő szempontnak bizonyulnak, sőt, egy néhány éve publikált, 43 ország tükrében végzett kutatás tükrében utalnak is rá, hogy a választási rendszerek változását illetően nincs erős bizonyíték arra, hogy az jelentős mértékben befolyásolná a női képviselet lehetőségeit (Várnagy–Ilonszki, 2012). Leginkább a már ismert trendek folytatásával számolhatunk, továbbá azzal, hogy mivel az egyéni választókerületekben eleve kevesebb női jelölt indul, a nők képviseletének esélye csökken.

A szerzők nem csak az egyes pártok jelöltállítási stratégiáját vizsgálták meg, hanem hogy a női jelöltek hogyan szerepeltek a férfiakhoz képest, van-e a választók számára különbség a jelöltek neme között. A fentiekből is következik az a hipotézis, hogy a választási rendszer többségi felé történő elmozdulása nem fog jelentős változással járni a női mandátumok arányát tekintve – bár a szerzők az LMP és a baloldali pártok hatásai miatt kiegyenlítő tendenciákkal is számolnak.

A 2010-es adatok tükrében a képviselők jelentős részét soraiban tudó Fidesz-frakciónak a ciklus indulásakor is csak 8,8 százaléka volt nő. A jelöltek nemek szerinti megoszlása alapján a nők aránya ugyan folyamatosan növekszik, de 2010-ben így is alig haladta meg a 19 százalékot (19,2 százalék), amely arány 495 női jelöltet jelent, 2020 férfi indulóval szemben (Várnagy–Ilonszki, 2012: 15.). Például, még az MSZP az alapszabályában 2002 óta rögzített női kvóta ellenére is a ciklus végére a párt 48 fős frakciójában kettő nő volt. Még 1990-ben, a 33 fős frakció idején is öt fővel voltak jelen a nők. Míg korábban, az MSZP 2006-os országos listájának első negyven helyén hat nő volt, addig 2010-ben már csak három. Láthatóan a legnagyobb baloldali párton belüli érdek- és pozícióharc árát leginkább a női képviselőjelöltek fizették meg.

Mindezek után a „Kormányváltó” összefogás pártjai közül 71 női képviselőjelöltet állított az MSZP, nem meglepő módon ők adták a női jelöltek 63 százalékát, mely szám így is csak 20 százalék körüli. Mint azt a tanulmány szerzői megállapították, az MSZP jelöltjeinek többségét a listán tartotta, a Kormány-

váltó listán 198 helyből 42 jelölt volt nő. Ebből az első 40 helyből heten voltak, azaz a jelöltek 16,7 százaléka kapott érdemi esélyt a mandátumszerzésre. A baloldal mellett 2014-ben a Fidesz sem biztosított valós bejutási lehetőséget, 106 egyéni képviselőjelöltből 6 női induló volt, ez az LMP és a Jobbik számainál is alacsonyabb, a listán jelöltek terén a Jobbikot jellemezte leginkább a nők hiánya, erősítve a radikális jobboldali pártok inkább „férfias” jellegét. Ezzel szemben az LMP posztmaterialis értékrendjének megfelelően továbbra is a leginkább nyitott a női képviselőjelöltekkel illetően – hozzá kell tenni egyetlen inkumbens jelölttel nem bírt, utóbbi „státusz” általában a férfiakra jellemző.

A tanulmány egyik legfontosabb megállapítása annak bizonyítása, hogy a leadott szavazatokat nem a jelöltek száma befolyásolja: a vesztes női és férfi jelöltek megszerzett szavazatarányai között nincsen szignifikáns különbség, a kevés nyertes női jelölt átlagos szavazati aránya 40,3%, míg a férfiaké 45 százalék. Következtetésüket a szerzők csak mélyítik lineáris regresszióval tesztelve, mégpedig hogy milyen ismérvek lehetnek akkor hatással a szavazói döntésre – a függő változó az egyéni választókerületben megszerzett szavazatarány volt. Mind az egyéni választókerületben nyertes jelöltek, mind pedig azon vesztesek esetében, akik 10 százalék alatt teljesítettek, a legnagyobb magyarázóereje a pártok változóinak volt.

A választási rendszernek egyelőre nem volt döntő hatása a női képviseletre, sokkal inkább dominált a pártok ismert, formálisan és informálisan egyaránt fenntartott kapuőri szerepe. Ennek következtében is, bár létszámarányukban nem, de számukban csökkent a női képviselők száma, többségük a mandátumát listáról szerezte. A kutatás lecövekelt megállapítása, hogy miközben a választási rendszer terén átfogó változások történtek, aközben – különösen a kisebb parlament következtében is – a legmagasabb továbbszolgálati arány áll fenn. „Minél többet változik valami, annál inkább ugyanolyan marad. A választási rendszer és a női képviselet kapcsolatára ez feltétlenül áll.” – szögezik le tanulmányuk végén a szerzők. Kevesebb, mint másfél évvel a választások előtt pedig nem látszanak annak még csak jelei sem, hogy tompuljon a kapuőri szerep, ahogyan annak előfeltételét jelentő pártokon belüli intézményes eljárások továbbra is csak tervek.

A magyar politikatudományban az utóbbi évek leginkább kutatott és érdeklődést mutató témája a Jobbik. A párt sikerének média napirend felőli vizsgálatától kezdve (Karácsony–Róna, 2010) a válságmagyarázatokon át (Tóth–Grajczár, 2011) az European Social Survey adatbázisán alapuló szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedésig terjednek a kutatások (Juhász–Krekó–Molnár, 2014), és a szakirodalomból átvett „Kuruc.info nemzedék” kifejezés is bevett az akadémiai és elemzői nyilvánosságokban. Bár szűk személyes mintán alapul, de nem vall nagy bátorságra, ha élünk azzal a gyanúval, hogy napjaink legdivatosabb szakdolgozati témái közé tartoznak a Jobbik különböző nézőpont kutatásai.

Ehhez csatlakozik Hajdú András tanulmánya (*Kékgalléros nacionalizmus?*), amelyben nem a Jobbik szavazóiról, hanem 2010 és 2014-es képviselőjelöltjeiről, a politikába intézményesen 2009–2010-ben kerülő párt egyéni képviselőjelöltjeinek profiljáról és karakterjegyeiről ad számot, azonosítja a jelöltkiválasztásra vonatkozó stratégiákat. A szerző állításával vitatkozva nem lehetünk egészen bizonyosak abban, hogy különösen a jelöltek vizsgálata az, amely közelebb visz bennünket ahhoz, hogy megértsük, hogyan tudott a párt megszólítani egykori szocialista szavazókat. Viszont a tanulmány a pártra jellemző elitkritikus, anti-establishment jelleget egy további ismérvvvel látja el.

A tanulmány egyik fontos tisztázása a generációsan eltérő MIÉP- és Jobbik-jelöltjeire vonatkozó folytonosság kérdése: kezdetben a Jobbik egyéni indulóinak egy jelentős részét olyan politikusok alkották, akiknek már 2002-ben volt indulási tapasztalatuk, bizonyos mértékű lokális ismertségük és beágyazottságuk, illetve hálózatuk révén erősíteni tudták későbbi, jobbikos indulási esélyeiket. Míg a Jobbik jelöltjeinek átlagéletkora 2006-ban 45,2 év volt, ez 2010-ben 39,8, négy évre rá 40,6. Tíz éve jelöltjeik között nagy számban voltak azok, akik más pártokból szorultak ki, addig később választásról választásra jöttek a politikai előélet nélküli jobbikos jelöltek, hogy 2014-re a korábbi MIÉP-esek közül csak azok képviseljék a folytonosságot, akik addigi pályájuk, szervezeti hátterük, helyi beágyazottságuk alapján szükséges erőforrással bírtak a párt számára.

Generációs pártról lévén szó evidencia, hogy mind a két vizsgált választás esetén a jelöltek fiatalabbak voltak, mint a többi párttá. A legutóbbi országgyűlési választáson az indulók több mint fele negyven évnél fiatalabb volt. Hasonlóan a Jobbik európai pártcsaládjának legtöbb tagjához, a magyar párt is meglehetősen „férfias” szervezet, amelyet már az is tükröz, hogy az egyéni jelöltek körében még 2014-ben sem haladta meg a 10 százalékot a nők aránya. Ugyanakkor a szerző hangsúlyozza, hogy míg ez az arány nem jelent nagy különbséget a többi párttal összehasonlítva, addig a két választást követő frakció összetétel alapján kis létszámú, „hosszan szolgáló”, erős kapcsolati hálóval rendelkező női képviselőt kezd körvonalazódni. Mindennek nem mond ellent – amire Tóth Adrienn és Ilonszki Gabriella tanulmánya is utal –, az a magyar sajátosság, hogy az egyéni győzelemre nagyobb eséllyel bíró választókerületekben a Jobbik is férfiakat helyez előtérbe. A jobbikos képviselők „elitjellegét” tükrözi, hogy képviselői körében is jelentős a felsőfokú végzettséggel bírók száma, az érték 80% felett van a parlamenti képviselők esetében. Viszont jelöltjei körében 26% (2010), illetve 20% (2014) azok aránya, akik nem rendelkeztek felsőfokú végzettséggel, amely magasabb, mint a többi pártot illetően. Szintén jobbikos sajátosság, a bár kis létszámú, közép- vagy felsőfokú fegyveres testületben, szolgálathoz kapcsolódó kiképzés megléte, akárcsak leszerelt, nyugdíjazott fegyveresek felbukkanása a jelöltek között.

A 2010-es jelöltek körében a kisiparosok, szolgáltató tevékenységet végző kisvállalkozók, kis családi vállalkozásban tevékenykedők jelentős számban vannak. A szerző a szocialista szavazók megszólításának képességét azzal érveli, hogy mint írja is, e vállalkozói, alkalmazotti háttér leginkább az egykori nehézipari vidékeken és erős szocialista beágyazottsággal bíró választókerületekben volt jellemző. A párt intézményesülését jelzi, hogy 2014-re a jelöltek több, mint felének volt már országgyűlési indulási tapasztalata, s a párt professzionalizmusának jele, hogy a pártelit törvényhozásban tartási „gyakorlatának” megfelelően a 2014-es lista első 20 helyéből 19-en inkumbens képviselőket találhatunk. Hajdú tanulmányában nem csak a Jobbik legsikeresebb 2010-es és 2014-es jelöltjeit mutatja be, hanem azok mentén a jobbikos politikai tőke felhalmozásának jellemzőit is, viszont a címben feltett kérdését szemérmesen válaszolja meg – ami vagy a kérdésként feltett címadás átgondolását kellett volna, hogy jelentse, vagy egyértelműbb megfogalmazását annak, minthogy a „Jobbik képviselőjelöltjeink *sajátos* (kiemelés – B. B.) rétegét jelentik azok a részben ipari szektorban tevékenykedő kisvállalkozók (pl.: autó- és gépipar), illetve azok az alkalmazottak (pl.: mozdonyvezető, éjjeliőr), akiket a hagyományos társadalomtudományi megközelítések baloldali szavazóként azonosítanak.” Az, hogy mindez azt eredményezné, hogy ezáltal tudta a Jobbik az egykori nehézipari vagy szocialista fellegvárakban megszólítani a korábbi baloldali szavazókat, még a Jobbik jelöltjeinek lokális beágyazottsága esetén sem bizonyított. Már csak azért sem, mert a Jobbik szavazói – ahogyan a szerző is utal rá – nem kifejezetten a (leg)szegény(ebb)ek közül kerülnek ki –, másrészt így a Jobbikra szavazás motivációit a tárgyalat választói szegmensben is lehet mással magyarázni. Hozzá kell tenni ez utóbbi nem vállalása a tárgyalat tanulmánynak, mely egyúttal a címbeli kérdésén túlmutatóan szemléletesen írja le a jobbikos politikusi réteget, amelynek későbbi, ezen jellemzők tükrében történő összehasonlítására várhatóan – a Jobbik pártrendszeren belüli stabilitása miatt – további lehetőség nyílik.

A 2012-es év végén az LMP-nek a nyilvánosság előtt játszódó stratégiai vitáinak egyik visszatérő eleme volt az LMP „jobbra tolódásának” hangoztatása. Kovarek Dániel tanulmányában (*Lehetnek más jelöltjeik?*) tévesen „liberálisnak” minősített szárny – a későbbi PM-sek – képviselői maguk is számos alkalommal hangoztatták ezt: szerintük nem csak az LMP vezetőségében, hanem a párt tagságában, az előbbieket által képviselt értékrendszerben is jobboldali fordulatot vizionáltak. Ezt az utóbbit, a politikai újságírásban állításként, jobb esetben feltételezésként megfogalmazottat járta körül Kovarek, mégpedig az ökopárt 2010-es és 2014-es egyéni választókerületi jelöltjei vizsgálatának tükrében. Tanulmánya fő kérdése, hogy a jelöltállítás tükrében vajon jobbra tolódott-e az LMP, több konzervatív, és kevesebb liberális-baloldali jelöltet állítva?

Ehelyütt hangsúlyozni kell – amit természetesen a szerző sem mulaszt el –, hogy egy párt elitjének értékrendje, bal-jobb tengelyen elfoglalt pozíciója

nem tükrözi teljes egészében a tagság értékrendszerét. A kutatás eleve csak az országgyűlési képviselők egy részhalmazára fókuszált, mégpedig az egyéni választókerületben indulókra. Kovarek adatforrásnak a képviselői szöveges bemutatkozásokat és a kérdőíves válaszokat is tartalmazó képviselő-jelölti adatbázisokat használta. A kérdés nem csak az LMP belső vitái, stratégiai gondolkodása miatt releváns, hanem a 2006 utáni, a Fidesz-bázisának elmozdulását megelőző szavazói jobbratulódás miatt is (Enyedi–Benoit, 2011: 39).

Kovarek szerint a rövid bemutatkozó szövegek és programok azért alkalmasak a vizsgálatra, mert azokat valóban a jelöltek állítják össze – szemben a pártprogrammal, amelyet egy-két szerző. Egyrészt a pártprogramok születése kollektív tevékenység is lehet, és Petőcz György könyvének hivatkozása ellenére az LMP esetben sem „egy-két emberes” összeállítás volt ez, ahogyan számos olyan gyakorlat is van, ahol egyes jelöltek esetében nem csak a szórólap formai követelményeiben van országos összhang, hanem a képviselőjelöltek bemutatkozásai tekintetében is. Ezek a helyi kampány- és országos viszonyok relációjához, vagy éppen a választókerület esélyességéhez lehetnek igazítva. Vagy ahogyan az „önálló” tartalmat felülírhatja, hátrébb szoríthatja a többi jelölt előnyeire, hátrányaihoz való igazodás.

Mindez az LMP-sek esetében kevésbé állhatott fenn, jelöltjeiknek egyéni győzelmekkel nem kellett számolniuk, így a képviselők „saját hangjukon” szólalhattak meg, továbbá 2010-ben új pártként eleve erős a szórólap bemutatkozó- és programismertető, politikai önkép-jellege. A szerző is utal rá, hogy a jelöltek és programok ideológiai dimenziók mentén történő összevetése jelentősen járulhatna hozzá a kutatási kérdés tisztázásához. Ehhez ehelyütt csak annyit tennénk hozzá, hogy intézményes kötődései ellenére is (úgy mint az LMP is tagja például az európai zöld pártokat tömörítő European Green Party szervezetének), de többek között magyarországi politikai és közpolitikai sajátosságai okán élhetünk annak hipotézisével, hogy az számos ponton eltér a nyugat-európai testvérpártok agendájától vagy annak konkrét tartalmától, de ennek bizonyításához komparatív áttekintés szükséges.

A kérdőíves válaszok statisztikai elemzésével és a képviselőjelölti dokumentumok tartalomelemzésével (választókerületi jelöltek bemutatkozó szövegei, illetve programjaik) arra a megállapításra jutott, hogy az LMP-nek a nyilvánosságban gyakran visszatérően emlegetett „jobboldali fordulata” leginkább egy percepciósi jelenség, mintsem attitűdbéli változás. Eredményei után az LMP-s egyéni választókerületi jelöltek bemutatkozásainak és rövid programjainak tartalomelemzése alapján megállapítható, hogy bár 2014-re a korábbinál kevésbé karakteresen jelennek meg baloldali értékek, továbbá arányában és számában több jobboldali értéket vonultatnak fel az egyéni jelöltek, de 2010-hez képest e különbség még nagyvonalúan sem értékelhető szubsztantíve szignifikánsnak. Míg a hagyományosan baloldalhoz társított értékek és ori-

entációk előfordulási aránya 10 százalékkal kisebb lett, a konzervatív értékrendet megjelenítő kampányanyagok relatív száma lényegében stagnált. Míg a jobboldali értékeket megjelenítő jelöltek száma 2010-ben 10,8% volt, addig ez négy évre rá 12,3-ra emelkedett – lényegében véve ez stagnálásnak tekinthető. A 2010-es és a 2014-es álláspontok nem különböznek szignifikánsan egymástól a két jelöltsoport sem saját bal-jobb pozíciójuk, sem a libertárius-autoriter tengelyen elhelyezkedés tekintetében. Emellett az egyéni jelöltjeik anyagaiban az ökopolitikai, zöldpárti, posztmateriális jelleg is kevesebb mértékben volt hangsúlyozva 2014-ben, mint 2010-ben. A tanulmány ezen adatai megerősítik azt az LMP-ről kialakult képet, amely szerint az egyéni választókerületi szinten inkább a „blokkokhoz nem tartozás stratégiája” dominál, mintsem az „issue-alapú ökológiai politizálás”.

Hangsúlyozni kell, hogy a tanulmány eredményei korlátozottan általánosíthatóak, hiszen nem a párttagság, hanem az országgyűlési képviselők egyéni indulóinak attitűdjeiből és önbesorolásából vont le következtetéseket, viszont azt szemlélteti, hogy az LMP „jobbra fordulására” vonatkozó értelmezés elsősorban percepciók jelenség. Utóbbi lehet úgy is vizsgálni a parlamenti munkán – pl. kormánypárti javaslatok támogatása –, a helyi önkormányzati képviselők testületi magatartásán, ahogyan a bár nem nagyszámú párttagság körében is, hogy a pártból vélhetően a legkevésbé jobboldali attitűddel bírók távoztak. Ugyanakkor a percepciónak hatása mégis van, hiszen a kutatás kérdőíves része arról is számot adott, hogy maguk a képviselők jobboldalibbnak látják saját pártjukat és szavazóikat, mint négy évvel ezelőtt.

A *Pártok, jelöltek, képviselők* c. kötet eredményeiből levonható következtetések, vagy a cáfolatok tartalmi gazdasága mellett eltörpülnek a kötetnek olyan „pontatlanságai”, minthogy bár egy ugyanazon projektbe illeszkedő tanulmányokról beszélünk, mégis formailag és szerkezetileg különböző módon állnak össze. Egyedül a nyitótanulmány él absztrakttal és kulcsszavakkal, a többiek esetében ez hiányos, ahogyan a szerkesztő neve sincsen feltüntetve. Hangsúlyozandó, hogy ezek a formai pontatlanságok a tanulmányok tudományos értéket kevésbé rontják, melyek alátámasztják a politikai elit rekrutációjára vonatkozó tendenciákat, továbbá a megszakítottságokról és a képviselő- és kampányfelfogások tartalmi ismérveit illetően – különösen a 2010–2014 közötti időszakra vonatkozólag – megkerülhetetlen munkáknak bizonyulnak.

Az is látszik belőlük, hogy az „örök Valaki” parlamenti jelenlétével még a jövőben is számolnunk kell. Míg a parlamenti képviselők tekintetében sok változás az utóbbi években nem állt be, addig a velük foglalkozó politikatudományi munkák csak gazdagodtak, amellyel nem csak az „örök Valaki” attitűdjeihez és specifikumaihoz jutunk közelebb, hanem, ha figyelmesen az eredmények mögé nézünk, akkor talán az „örök Valakin” túli képviselő minőségi változásainak kontúrjai is látszani fognak.

IRODALOM

- Enyedi Zsolt–Kenneth Benoit (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zsolt–Szabó Andrea–Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Ilonszki Gabriella–Várnagy Réka (2007): Vegyes választási rendszer és női képviselő. *Politikatudományi Szemle*, XVI. évf., 1. szám, 93–109.
- Juhász Attila–Krekó Péter–Molnár Csaba (2014): Szélsőjobbboldaliság Európában és Magyarországon. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. Budapest, Társ.
- Karácsony Gergely–Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, XIX. évf., 1. szám, 94–123.
- Kristóf Luca (2015): A politikai elit. In: Körösi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- Tóth Adrienn (2015): Pártok vagy választók? A női jelöltek esélye az egyéni választókerületekbe, 1998–2000. *Politikatudományi Szemle*, XXIV. évf., 3. szám, 27–50.
- Tóth András–Grajczár István (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: A Jobbik útja a Parlamentbe. In: Enyedi Zsolt–Szabó Andrea–Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Szalai Erzsébet (2016): A hatalom metamorfózisai. *Replika*, 27. évf., 3. szám, 121–140.
- Várnagy Réka–Ilonszki Gabriella (2012): Üvegplafonok. Pártok lent és fent, *Politikatudományi Szemle*, XXI. évfolyam, 4. szám, 7–28.
- Várnagy Réka (2013): *A nők (alul)reprezentáltsága a magyar Országgyűlésben*. Budapest, Friedrich Ebert Stiftung.